

İşitme Engelli ve Normal Gelişim Gösteren Çocuklara Sahip Ailelerin Sosyal Destek, Yılmazlık ve Tükenmişlik Düzeylerinin İncelenmesi

Ayşenur NAZİK FAYIZ ¹, Özcan DOĞAN ², Mehmet PALANCI ³

ÖZ

Amaç: Yapılan araştırma işitme engelli ve normal gelişim gösteren çocuklara sahip ailelerde sosyal destek, tükenmişlik ve yılmazlık düzeylerinin karşılaştırmalı incelenmesi amacıyla yürütülmüştür.

Gereç ve Yöntemler: Özel eğitim gerektiren çocuklara sahip olmak travmatik stres bozukluğu, duygu durumuna ilişkin sorunlar ve evlilik sürecine ilişkin yaşam sorunları üretebilmektedir. Bu yaşantılara neden olabilecek aracı değişkenlerin tür, düzey ve ilişkilerinin ortaya konulması çocuk gelişim süreci ve ailelere sağlanacak çok yönlü destek için destek sağlayacaktır. Bu amaçlara erişmek için kurgulanan araştırmada her iki gruba düşen ebeveynlere Yenilenmiş Anne-Baba Sosyal Destek Ölçeği (YABSDÖ), Aile Yılmazlık Ölçeği (AYÖ) ve Maslach Tükenmişlik Ölçeği (MTÖ) uygulanmıştır. Araştırma grubunu Samsun, Trabzon, Ordu, Rize ve Ankara il merkezlerinde yaşayan takvim yaşı 5-17 arası olan, işitme engelli olan ve normal gelişim gösteren çocukların aileleri oluşturmuştur. Araştırma grubunu 315 anne baba oluşturmaktadır. İstatistiksel hesaplamalarda iki grup arasındaki karşılaştırma için t testi, ailelerin yılmazlık düzeylerini sosyal destek ve tükenme düzeyi ile ortak bir model içerisinde yordamak içinse korelasyon ve aşamalı regresyon analizinden yararlanılmıştır.

Bulgular: Araştırma sonuçları, işitme engelli ve normal gelişim gösteren çocuğa sahip ebeveynlerin sosyal destek (YABSDÖ), yılmazlık (AYÖ) ve tükenmişlik (MTÖ) puanlarının anlamlı düzeyde farklılık gösterdiğini; işitme engelli çocuğa sahip ebeveynlerin normal gelişim gösteren çocuğa sahip ebeveynlere kıyasla sosyal destek ve yılmazlık düzeylerinin anlamlı ölçüde daha düşük, tükenmişlik düzeylerinin anlamlı ölçüde daha yüksek olduğunu göstermektedir.

Sonuç: İşitme engelli olan ve normal gelişim gösteren çocuğa sahip ailelerin yılmazlık düzeylerini yordamak için gerçekleştirilen aşamalı regresyon analizinde sosyal destek ve tükenmişlik değişkenlerinin yılmazlık için anlamlı bir yordayıcı olduğu ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: İşitme engeli; çocuk gelişimi; sosyal destek; yılmazlık; tükenmişlik.

The Examination of Social Support, Resilience, and Burnout Levels of Families with Hearing Impaired and Children with Typically Development

ABSTRACT

Aim: The research was conducted to compare social support, burnout, and resilience levels in families with hearing impairment and children with typical development.

Material and Methods: Having children who require special education can produce traumatic stress disorder, problems related to mood, and life problems related to marriage. Revealing the types, levels, and relationships of the intermediary variables that may cause these experiences will support the child development process and the multifaceted support that will be provided to families. In the study designed to achieve these goals, the Revised Parental Social Support Scale (RPSS), the Family Resilience Scale (FRS), and the Maslach Burnout Scale (MBI) were applied to the parents who fell into both groups. The research group was formed by the families of children between the ages of 5-17, with hearing impairment and normal development living in Samsun, Trabzon, Ordu, Rize, and Ankara provincial centers. The research group consists of 315 parents. In statistical calculations, a t-test was used to compare the two groups. Correlation and advanced regression analysis were used to predict the resilience levels of families in a standard model with the level of social support and burnout.

Results: The results of this research hard of hearing and typically developing children and parents who have social support (RPSS), resilience (FRS), and burnout (MBI) scores differ significantly; the normal development of children with hearing parents who have children with disabilities and parents who have significantly lower social support and burnout compared

1 Bartın Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Zihin Engelliler Eğitimi Anabilim Dalı, Bartın, Türkiye

2 Hacettepe Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Çocuk Gelişimi Anabilim Dalı, Ankara, Türkiye

3 Trabzon Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Zihin Engelliler Eğitimi Anabilim Dalı, Trabzon, Türkiye

Sorumlu Yazar / Corresponding Author: Ayşenur NAZİK FAYIZ, e-mail: aysenur.nazik1@gmail.com

Geliş Tarihi / Received: 28.02.2023, Kabul Tarihi / Accepted: 04.07.2023

to the resilience levels of resilience, indicate that significantly higher levels of burnout.

Conclusion: Research in deaf and hearing families with children with typical development performed for their level of resilience stage regression analysis indicated that social support was a significant predictor variable and burnout.

Keywords: Hearing impairment; child development; social support; resilience; burnout.

GİRİŞ

Aile, toplumun en küçük yapı birimi olarak tanımlanmaktadır. Aileye yeni bir üyenin getirilmesi kararı aile üyelerinin tümü için önemli bir durumdur (1). Çocuk sahibi olacağını öğrenen aileler çocuğun dünyaya gelmesinden önce çeşitli hazırlıklar yaparlar. Ancak dünyaya gelen çocuğun özel gereksinimli olması ailenin yapmış olduğu tüm hazırlıklar ve beklentilerde değişikliğe gitmesini zorunlu kılmaktadır.

Özel gereksinimli çocuğa sahip olmayan ailelerde de yaşam gereğince bazı zorlanma ve stres kaynaklarına rastlanmaktadır. Bu baş etme sürecinde ailelere yeterli sosyal desteği sağlamak oldukça büyük önem arz etmektedir. Sosyal destek kavramı özel gereksinimli çocuğun kabulü, ailenin sosyal ve duygusal ihtiyaçlarının karşılanması, yetersizliğin getirmiş olduğu problem davranışlarla baş edilmesine olanak tanıyan destek hizmetleri olarak ifade edilebilir (2). Sosyal destek bu yönü ile ailelerin psikolojik iyi olma, yaşam uyumu ve mücadele güçlerine ve dolayısıyla genel uyum düzeylerinin artmasına yardımcı olmaktadır (3).

Ailelerin karşılaştıkları güçlüklerle baş etmelerine yardımcı olacak bir diğer öge ise ailelerin yılmazlık düzeyleridir (4). Yılmazlık hayattaki zor ya da kişide stres oluşturan olaylar karşısında bireyin kendini yeniden toparlayabilme gücü olarak ifade edilmektedir (5,6). Özel gereksinimli çocuğa sahip ailelerin başa çıkma kaynakları bazen yeterli görülse de yaşam yüklerinde süreç içinde oluşan birikim belli bir eşik geçildikten sonra hızla depresyon, kaygı, tükenme ve çökmeye yol açabilmektedir (7,8).

Tükenme kavramı ilk olarak 1970'li yıllarda hizmet sektöründe çalışan meslek elemanlarının işine olan saygı ve özverisini azaltarak bıkkınlık yaşaması olarak tanımlanmıştır yaşadığı stresi tanımlamak için kullanılmıştır (9). Özel gereksinimli çocuğa sahip olan ailelerin hayatlarında doğrudan tükenme durumu gözlenebilmektedir ancak, sosyal destek kaynakları ve etkili başa çıkma stratejilerini etkili ve verimli bir biçimde kullanabilen ailelerin tükenme ile baş edebileceklerini gösteren çalışmalara da rastlanmıştır (10,11).

Mevcut araştırma ailelerin sosyal destek, tükenmişlik ve yılmazlık düzeylerinin belirlenmesi kadar, sağlanacak destek ve başa çıkma kaynaklarının geliştirilmesine yönelik önceliklerin belirlenmesine de yardımcı olabilecektir. Ayrıca literatür incelendiğinde yetersizlikten etkilenmiş çocuğa sahip olan ailelerin sosyal destek ve yılmazlık düzeylerini bir arada inceleyen çalışmaların sınırlı olduğu ifade edilmektedir (12-14).

Bu bağlamda çalışmamızın temel problemini "işitme engelli ve normal gelişim gösteren çocuğa sahip ailelerin sosyal destek, yılmazlık ve tükenmişlik düzeylerinin

anlamli ölçüde farklılık göstermekte midir?" sorusu oluşturmaktadır.

GEREÇ VE YÖNTEMLER

Araştırmanın Türü

Bu çalışmada işitme engelli olan ve normal gelişim gösteren, takvim yaşı 5-17 arasında olan çocuğa sahip ebeveynlerin sosyal destek, yılmazlık ve tükenmişlik düzeylerinin tespit edilmesi amacıyla gerçekleştirilmiş betimsel bir çalışmadır.

Araştırma Grubu

Yürütülen çalışmanın evrenini Ankara, Rize, Trabzon, Samsun ve Ordu il merkezlerinde bulunan Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı rehabilitasyon merkezleri ile anasınıfı, ilkokul, ortaokul ve liselere devam eden 5- 17 yaş arası işitme engelli olan ve normal gelişim gösteren çocukların anne babaları oluşturmaktadır. Örneklem yeterliliğini belirlemek için G*Power 3.1. (Universität Düsseldorf) programı kullanılmıştır. Power analizi ile çalışmada kullanılacak planlanan istatistiksel analizlerde (%80 güç ve $p=0,005$, etki büyüklüğü 0,032) en düşük katılımcı sayısı t testi için 94, iki bağımsız değişkenli regresyon analizi için ise en az 107 olarak hesaplanmıştır. Araştırma örneklemini ise; evlilikleri devam eden son altı ay içinde önemli bir yaşam olayına ya da travmaya maruz kalmadığını beyan eden 315 anne babadan oluşturmaktadır.

Verilerin Toplanması

Araştırmaya katılmayı kabul eden işitme engelli olan ve normal gelişim gösteren çocuğa sahip ebeveynlere çalışmanın herhangi bir etik ihlal içermediğini gösteren ve Hacettepe Üniversitesi Etik komisyonu tarafından onaylanan etik kurul belgesi sunulmuş ve aileler çalışma konusunda bilgilendirilmiştir. Daha sonra ailelere Yenilenmiş Anne-Baba Sosyal Destek Ölçeği, Maslach Tükenmişlik Ölçeği ve Aile Yılmazlık Ölçeği uygulanarak araştırma verileri toplanmıştır.

Veri Toplama Araçları

Yenilenmiş Anne-Baba Sosyal Destek Ölçeği: Yetersizlikten etkilenmiş çocuğa sahip olan ebeveynlerin sosyal destek algılarını değerlendirmek amacıyla Kaner (2) tarafından Türkçe olarak geliştirilen ölçek, sosyal birliktelik desteği, bilgi desteği, duygusal destek, bakım desteği ile söz konusu desteklerden memnuniyet derecelerini belirleyen 4 alt ölçekten ve toplam 31 maddeden oluşmaktadır. Ölçek sosyal desteğin varlığı ve var olan destekten memnuniyet dereceleri olmak üzere iki ayrı şekilde puanlanmaktadır. YASDÖ-ASDD için alfa katsayıları 0,83-0,95, YASDÖ-ASDMD için 0,85-0,96 olarak belirlenmiştir. Spearman-Brown iki yarı güvenilirlik katsayıları YASDÖ-ASDMD için 0,86-0,92 ve YASDÖ-ASDMD için 0,84-0,96 olarak hesaplanmıştır.

Bu araştırma grubu üzerinden gerçekleştirilen analiz sonuçlarına göre YASDÖ-ASDD için alfa katsayıları 0,79-0,88, YASDÖ-ASDMD için 0,80-0,92 olarak belirlenmiştir. Spearman-Brown iki yarı güvenilirlik katsayıları YASDÖ-ASDMD için 0,84-0,92 ve YASDÖ-ASDMD için 0,78-0,90 olarak hesaplanmıştır.

Aile Yılmazlık Ölçeği: Ölçek Kaner ve Bayraklı (15) tarafından anne-babaların yılmazlık düzeylerini belirlemek amacıyla Türkçe dilinde 5'li likert tipi biçiminde geliştirilmiştir. Mücadelecilik, öz yetkinlik, yaşama bağlılık ve kendini kontrol olmak üzere 4 alt boyut

ile 37 maddeden oluşmaktadır. Ölçekten elde edilen skorun yüksek olması aile yılmazlığının yüksek olduğunu ifade etmektedir. Ölçeğin Cronbach alfa katsayıları, mücadelelilik, öz yetkinlik, yaşama bağlılık ve kendini kontrol alt boyutları için sırasıyla; 0,91, 0,87, 0,82 ve 0,74 olarak hesaplanmıştır. Ölçek toplamı için ise 0,94 olarak ifade edilmiştir. Bu araştırma için hesaplanan değerler; Cronbach alfa katsayıları, mücadelelilik, öz yetkinlik, yaşama bağlılık ve kendini kontrol alt boyutları için sırasıyla; 0,90, 0,90, 0,80 ve 0,78 olarak hesaplanmıştır. Ölçek toplamı için ise 0,88 olarak hesaplanmıştır.

Maslach Tükenmişlik Ölçeği: Mevcut teorik ve uygulamalı çalışmalardan yola çıkarak tükenmişlik kavramına yeni bakış açısı getiren ölçek Maslach, Jackson ve Leiter (16) tarafından geliştirilmiştir. Ölçeğin orijinal dil geçerlik hesaplamalarında Cronbach alfa iç tutarlılık katsayıları toplam için 0,80, duygusal tükenme, duyarsızlaşma ve kişisel başarı için sırasıyla 0,90, 0,81 ve 0,79 olarak belirlenmiştir. Ergin (17) tarafından Türkçe uyarlaması yapılan ölçekten yola çıkarak ölçekte yer alan ve “iş” ile ilgili olan ifadeleri “çocuğum” ve “çocuğumun bakımı” şeklinde revize eden Duygun (18) geçerlik-güvenirlilik çalışmalarını gerçekleştirmek amacıyla zihinsel yetersizlikten etkilenen ve normal gelişim gösteren çocuk annelerine ölçeği uygulamıştır. Duygun (18) ölçekteki alt boyutları ele aldığı; duyarsızlaşma alt boyutunda yer alan maddelerin duygusal tükenmişlik faktörü altına girdiğini tespit etmiş ve alt boyutları duygusal tükenmişlik adı altında ele almıştır, kişisel başarı ölçeğinde herhangi bir birleştirmeye gidilmemiştir. Yapılan hesaplamalar sonucunda ölçeğin Cronbach alfa değerleri duygusal tükenmişlik ve kişisel başarı alt boyutlarının tümü için 0,80 olarak belirlenmiştir. Bu araştırma grubu için alfa iç tutarlılık katsayıları toplam için 0,82, duygusal tükenme, duyarsızlaşma ve kişisel başarı için sırasıyla 0,92, 0,88 ve 0,82 olarak belirlenmiştir.

Araştırmanın Etik Yönü

Bu araştırma için Hacettepe Üniversitesi Etik komisyonu tarafından 35853172/431-3553 sayı ve 21.12. 2015 tarihi ile etik kurul onayı alınmıştır.

İstatistiksel Analiz

Araştırma verilerinin istatistiksel analizi “IBM SPSS 22.0” paket programı kullanılarak gerçekleştirilmiştir. İstatistiksel hesaplamalarda, işitme engelli olan ve normal gelişim gösteren çocuğa sahip ailelerin sosyal destek, yılmazlık ve tükenmişlik düzeyleri arasındaki farklılığı karşılaştırmak üzere bağımsız t testi ile gerçekleştirilmiştir. Ailelerin yılmazlık düzeylerini sosyal destek ve tükenme düzeyi ile ortak bir model içerisinde yordamak için ise pearson momentler çarpımı korelasyon katsayısı ve aşamalı regresyon analizinden yararlanılmıştır. Veri dağılımının normalliği Kolmogorow-Smirnov testi kullanılarak incelenmiş ve verilerin normal dağılım şartlarını sağlandığı görülmüştür. Araştırma grubuna ilişkin sosyodemografik veriler n ve (%) değerler olarak Tablo 1’de verilmiştir. Ayrıca normal dağılım gösteren Anne Baba Sosyal Destek Algısı (ABSDA), Anne Baba Yılmazlık Düzeyi (AYIL) ve Aile Tükenmişlik Düzeyine (ATÜ) ait ortalama değerler ile standart sapma değerleri Tablo 2’de verilmiştir. Korelasyon katsayısı hesaplaması ve regresyon analizlerinde doğrusallık ve çoklu ortak bağıntı

varsayımları incelenmiş ve herhangi bir ihlalin görülmediği belirlenerek analizler yapılmıştır. Kabul edilen en düşük güven aralığı için $p < 0,05$ düzeyi referans alınmıştır.

BULGULAR

Analizlerde katılımcıların % 55,55 (n=175)’i kadın, % 44,45 (n=140)’i erkektir. İşitme engelli çocuğa sahip anne %32,06 (n=101), normal gelişim gösteren çocuğa sahip anne %23,49 (n=74) kişidir. İşitme engelli çocuğa sahip baba %17,47 (n=55) iken normal gelişim gösteren çocuğa sahip katılımcı baba oranı %26,98 (n=85)’dir. Araştırmaya katılan ailelerin işitme engelli çocuklarının dağılımı %47,44 (n=74)’ü kız, %52,56 (n=82)’si erkektir. İşitme engelli çocukların %32,05 (n=50)’si ilk çocuk, %67,95 (n=106)’i ikinci veya daha sonra dünyaya gelmiş çocuktur. İşitme engelli çocuğa sahip ebeveynlerin %24,36 (n=38)’si çocuğunu tek başına, %48,07 (n=75)’si eşinin yardımıyla, %23,08 (n=36)’i kendi anne-baba yardımıyla ve %4,49 (n=7)’u bakıcı-kreş yardımı olarak büyüttüklerini belirtmektedir. Söz konusu analizlere Tablo 1’de yer verilmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların bazı sosyodemografik özelliklerine göre dağılımı

Değişkenler		EÇSA		NÇSA		Toplam	
		n	%	n	%	n	%
Ebeveyn cinsiyeti	Kadın	101	32,06	74	23,49	175	55,55
	Erkek	55	17,47	85	26,98	140	44,45
Yaşam yeri	Köy-kasaba	67	21,27	43	13,65	110	34,92
	Şehir	89	28,26	116	36,82	205	65,08
Çalışma durumu	Çalışıyor	77	24,44	110	34,92	187	59,36
	Çalışmıyor	79	25,08	49	15,56	128	40,64
Gelir düzeyi	Düşük	69	21,90	22	6,98	91	28,88
	Orta	57	18,10	61	19,37	118	37,47
	Yüksek	30	9,52	76	24,13	106	36,65
Eğitim düzeyi	İlkokul-ortaokul	75	23,81	37	11,75	112	35,56
	Lise	64	20,32	67	21,27	131	41,59
	Üniversite	17	5,40	55	17,45	72	22,85

EÇSA: Engelli çocuğa sahip aile; NÇSA: Normal gelişen çocuğa sahip aile

Anne Baba Sosyal Destek Algısı (ABSDA) $3,48 \pm 0,68$, Anne Baba Yılmazlık Düzeyi (AYIL) $2,26 \pm 0,33$ ve Aile Tükenmişlik Düzeyi (ATÜ) $1,98 \pm 0,56$ ortalama değerleri ve standart sapma değerleri hesaplanmıştır. Bu kapsamdaki veriler ek bilgilerle Tablo 2’de sunulmuştur. Anne Baba Sosyal Destek Algısı (ABSDA), Anne Baba Yılmazlık Düzeyi (AYIL) ve Aile Tükenmişlik Düzeyi (ATÜ) için işitme engelli çocuğa sahip aileler ile normal gelişim gösteren ailelere ait fark hesaplamaları Tablo 3’de yer verilmiştir.

Tablo 2. Yenilenmiş anne-baba sosyal destek ölçeği, aile yılmazlık ölçeği ve tükenmişlik ölçeğine ait tanımlayıcı istatistikler

	n	Minimum	Maximum	Ort. ± SS
ABSDA	315	31,00	124,00	3,48±0,68
ABSDM	315	31,00	124,00	3,01±0,88
AYIL	315	,00	111,000	2,26±0,33
ATÜ	551	,00	66,00	1,98±0,56

ABSDA: Anne Baba Sosyal Destek Algısı ; ABSDM :Anne Baba Sosyal Destek Memnuniyeti AYIL: Anne Baba Yılmazlık Düzeyi; ATÜ: Aile Tükenmişlik Düzeyi Ort.: Ortalama SS: Standart sapma

Tablo 3’de yer alan bağımsız t testi sonuçları incelendiğinde işitme engeli olan (EÇSA) ve normal gelişim gösteren çocuğa sahip ailelerin (NÇSA) yenilenmiş anne-baba sosyal destek ölçeğinden aldıkları puanlar alt ölçekler bakımından ele alındığında, sosyal birliktelik desteği (SBD) ($p=0,001$), sosyal birliktelik desteği memnuniyeti (SBDM) ($p=0,001$), bilgi desteği (BİLD) ($p=0,005$), duygusal destek (DD) ($p=0,001$), duygusal destek memnuniyeti (DDM) ($p=0,001$), bakım desteği (BAKD) ($p=0,001$) ve bakım desteği memnuniyeti (BAKDM) ($p=0,001$) alt boyutlarında NÇSA lehine farklılık olduğu belirlenmiştir. EÇSA ve NÇSA arasında bilgi desteği memnuniyeti alt boyutunda ise bir fark ($p=0,05$) bulunmamıştır. EÇSA ve NÇSA için yılmazlık düzeyleri incelendiği zaman sırasıyla mücadelelilik (MÜC) ($p=0,001$), öz yetkinlik (ÖY) ($p=0,005$), yaşama bağlılık (YB) ($p=0,001$) ve kendini kontrol (KK) ($p=0,001$) alt boyutlarında normal gelişim gösteren çocuğa sahip aileler lehine fark bulunmuştur. EÇSA ve NÇSA için Maslach tükenmişlik ölçeğinden aldıkları puanlar alt ölçekler bakımından ele alındığında, duygusal tükenmişlik (DT) ($p=0,001$) alt boyutunda işitme engelli çocuğa sahip aileler aleyhine farklılık olduğu belirlenirken, kişisel başarı (KB) alt boyutunda ($p=0,005$) bir farka rastlanmamıştır.

Tablo 3’deki bulgular incelendiğinde işitme engeli olan çocuğa sahip ebeveynlerin (İEÇ-Anne ve İEÇ-Baba) cinsiyet farkına göre sosyal destek düzeyleri incelenmiş ve bir farka rastlanmamıştır. Sosyal destek düzeyi bütün alt testleri için sırası SBD, SBDM, BİLD, BİLDM, DD, DDM, BAKD, BAKDM ($p=0,005$) düzeyinde de gruplar arasında bir farklılık bulunmamıştır. Tablo 3’deki bulgular incelendiğinde İEÇ-Anne ve İEÇ-Babalar arasındaki yılmazlık ölçümünün sadece ÖZYE ($p=0,005$) alt boyutunda anneler lehine bir fark bulunmuştur. Aile yılmazlığı için sırasıyla MÜC, YB ve KK alt testleri için ($p=0,005$) düzeyinde gruplar arasında bir farka rastlanmamıştır. İşitme engeli olan çocuğa sahip ailelerin anne ve babalar arasında Maslach tükenmişlik ölçeğinden aldıkları puanlara göre DT ($p=0,005$) alt boyutunda cinsiyete göre bir farka rastlanmamıştır. İEÇ-Anne ve İEÇ-Baba’lar arasında KB alt boyutunda anneler lehine ($p=0,001$) bir fark hesaplanmıştır.

Tablo 3’deki bulgular incelendiğinde normal gelişim gösteren çocuklara sahip ailelerin (NÇ-Anne ve NÇ-Baba) cinsiyet farkına göre sosyal destek düzeyleri incelenmiş ve sadece bakım desteği alt boyutunda ($p=0,005$) babalardan kaynaklanan bir farka rastlanmıştır. Sosyal destek düzeyinin diğer alt testleri için sırası SBD, SBDM, DD, DDM, BAKDM için ($p=0,005$) gruplar arasında bir

farklılık bulunmamıştır. Tablo 3’deki ilgili bulgular incelendiğinde normal gelişim gösteren çocuğa sahip anneler ve normal gelişim gösteren çocuğa sahip babalar cinsiyet farkına göre aile yılmazlık ölçeğinden aldıkları puanlar alt ölçekler bakımından ele alındığında ($p=0,001$) ve KK alt boyutu için 0 ($p=0,001$) anneler lehine bir fark bulunmuştur. Aile yılmazlığı için sırasıyla MÜC ve YB için ($p=0,005$) bir fark hesaplanmamıştır. Normal gelişim gösteren çocuğa sahip anneler ve normal gelişim gösteren çocuğa sahip babalar arasında Maslach tükenmişlik ölçeğinden aldıkları puanlara göre DT ($p=0,001$) anneler aleyhine bir fark bulunmuştur. Tükenmişlik alt boyutu olan KB için ($p=0,005$) normal gelişim gösteren çocuğa sahip ebeveynler arasında cinsiyete bağlı bir fark hesaplanmamıştır.

Tablo 4’te işitme engelli çocuğa sahip ailelerin yılmazlık düzeylerini yordamak için de aşamalı regresyon analizi kullanılmıştır. Hesaplanan model incelendiğinde R^2 değerinin ikinci adımda sosyal destek algısı için varyansın %32’ünü ($p=0,001$) açıkladığı görülmüştür. Normal gelişim gösteren çocuğa sahip ailelere ilişkin hesaplanan model incelendiğinde R^2 değeri ikinci adımda sosyal destek algısı için de varyansın %28’sini açıkladığı ($p=0,001$) görülmüştür.

Person momentler çarpımı korelasyon katsayısı kullanılarak normal çocuğa sahip ailelerin duygusal destekleri ile bakım destekleri arasında ($r=0.65$, $p=0,001$), sosyal birliktelik desteği memnuniyetleri ile arasında ($r=0.71$, $p=0,001$), bilgi desteği memnuniyetleri ile arasında ($r=0.52$, $p=0,001$), duygusal destek memnuniyetleri ile arasında ($r=0.87$, $p=0,001$), bakım desteği memnuniyetleri ile arasında ($r=0.62$, $p=0,001$), mücadelelilik düzeyleri ile arasında ($r=0.38$, $p=0,001$), öz yetkinlik düzeyleri ile arasında ($r=0.40$, $p=0,001$), yaşama bağlılık düzeyleri ile arasında ($r=0.41$, $p=0,001$) pozitif yönde, duygusal tükenmişlik düzeyleri ile arasında ($r=-0.32$, $p=0,001$) negatif yönde, kişisel başarı düzeyleri ile arasında ($r=0.19$, $p=0,005$) düzeyinde pozitif yönde bir ilişkiye rastlanmıştır. Normal çocuğa sahip ailelerin bakım destekleri ile sosyal birliktelik desteği memnuniyetleri arasında ($r=0.61$, $p=0,001$), bakım desteği memnuniyetleri ile arasında ($r=0.36$, $p=0,001$), duygusal destek memnuniyetleri ile arasında ($r=0.59$, $p=0,001$), bakım desteği memnuniyetleri ile arasında ($r=0.87$, $p=0,001$), mücadelelilik düzeyleri ile arasında ($r=0.21$, $p=0,005$), öz yetkinlik düzeyleri ile arasında ($r=0.20$, $p=0,005$), yaşama bağlılık düzeyleri ile arasında ($r=0.26$, $p=0,001$) ve duygusal tükenmişlik düzeyleri ile arasında ($r=0.25$, $p=0,001$) düzeyinde pozitif yönde bir ilişki hesaplanmıştır.

Tablo 3. İşitme engelli olan ve olmayan çocuğa sahip ailelerin sosyal destek, yılmazlık ve tükenmişlik puanlarının karşılaştırılması

Değişken	Faktör	Ort. Ss	p	Faktör	Ort. Ss	p	Faktör	Ort. Ss	p
SBD	NÇSA	3,12 ± 0,55	0,001	İEÇ- Anne	2,67 ± 0,69	0,656	NÇ- Anne	3,12 ± 0,58	0,873
	EÇSA	2,65 ± 0,66		İEÇ- Baba	2,62 ± 0,59		NÇ- Baba	3,13 ± 0,53	
SBDM	NÇSA	3,08 ± 0,59	0,001	İEÇ- Anne	2,62 ± 0,69	0,745	NÇ- Anne	3,08 ± 0,57	0,904
	EÇSA	2,60 ± 0,64		İEÇ- Baba	2,58 ± 0,55		NÇ- Baba	3,07 ± 0,61	
BİLD	NÇSA	3,07 ± 0,77	0,004	İEÇ- Anne	2,98 ± 0,78	0,115	NÇ- Anne	3,11 ± 0,76	0,586
	EÇSA	2,91 ± 0,76		İEÇ- Baba	2,78 ± 0,73		NÇ- Baba	3,04 ± 0,79	
BİLDM	NÇSA	3,02 ± 0,76	0,151	İEÇ- Anne	2,92 ± 0,79	0,647	NÇ- Anne	3,09 ± 0,73	0,319
	EÇSA	2,90 ± 0,77		İEÇ- Baba	2,86 ± 0,73		NÇ- Baba	2,97 ± 0,78	
DD	NÇSA	3,42 ± 0,55	0,001	İEÇ- Anne	3,08 ± 0,69	0,844	NÇ- Anne	3,48 ± 0,55	0,154
	EÇSA	3,07 ± 0,65		İEÇ- Baba	3,06 ± 0,59		NÇ- Baba	3,36 ± 0,55	
DDM	NÇSA	3,29 ± 0,58	0,001	İEÇ- Anne	2,98 ± 0,69	0,911	NÇ- Anne	3,38 ± 0,54	0,068
	EÇSA	2,98 ± 0,64		İEÇ- Baba	2,97 ± 0,54		NÇ- Baba	3,21 ± 0,60	
BAKD	NÇSA	3,34 ± 0,69	0,001	İEÇ- Anne	2,91 ± 1,41	0,468	NÇ- Anne	3,22 ± 0,74	0,003
	EÇSA	2,96 ± 0,62		İEÇ- Baba	3,06 ± 0,75		NÇ- Baba	3,45 ± 0,63	
BAKDM	NÇSA	3,26 ± 0,72	0,002	İEÇ- Anne	2,88 ± 0,32	0,432	NÇ- Anne	3,07 ± 0,75	0,154
	EÇSA	2,93 ± 0,55		İEÇ- Baba	3,03 ± 0,73		NÇ- Baba	3,34 ± 0,69	
MÜC	NÇSA	3,83 ± 0,60	0,001	İEÇ- Anne	3,91 ± 0,58	0,136	NÇ- Anne	3,34 ± 0,79	0,174
	EÇSA	3,27 ± 0,77		İEÇ- Baba	3,76 ± 0,62		NÇ- Baba	3,16 ± 0,71	
ÖY	NÇSA	4,29 ± 0,57	0,002	İEÇ- Anne	4,40 ± 0,49	0,002	NÇ- Anne	4,16 ± 0,71	0,001
	EÇSA	4,05 ± 0,73		İEÇ- Baba	4,19 ± 0,62		NÇ- Baba	3,86 ± 0,73	
YB	NÇSA	11,68 ± 0,56	0,001	İEÇ- Anne	11,73 ± 0,51	0,317	NÇ- Anne	11,46 ± 0,59	0,215
	EÇSA	11,41 ± 0,56		İEÇ- Baba	11,64 ± 0,60		NÇ- Baba	11,34 ± 0,50	
KK	NÇSA	3,76 ± 0,74	0,001	İEÇ- Anne	3,88 ± 0,76	0,071	NÇ- Anne	3,62 ± 0,89	0,001
	EÇSA	3,44 ± 0,90		İEÇ- Baba	3,66 ± 0,71		NÇ- Baba	3,13 ± 0,82	
DT	NÇSA	2,12 ± 0,49	0,001	İEÇ- Anne	2,14 ± 0,41	0,616	NÇ- Anne	2,25 ± 0,49	0,001
	EÇSA	2,15 ± 0,48		İEÇ- Baba	2,10 ± 0,55		NÇ- Baba	1,96 ± 0,38	
KB	NÇSA	3,43 ± 0,55	0,650	İEÇ- Anne	3,57 ± 0,43	0,003	NÇ- Anne	3,48 ± 0,48	0,164
	EÇSA	3,44 ± 0,54		İEÇ- Baba	3,31 ± 0,62		NÇ- Baba	3,36 ± 0,65	

NÇSA: Normal çocuğa sahip aile, EÇSA: Engelli çocuğa sahip aile, İEÇ: İşitme engelli çocuk, NÇ: Normal gelişim gösteren çocuk, SBD: Sosyal Birliktelik Desteği, SBDM: Sosyal Birliktelik Desteği Memnuniyeti, BİLD: Bilgi Desteği, BİLDM: Bilgi Desteği Memnuniyeti, DD: Duygusal Destek, DDM: Duygusal Destek Memnuniyeti, BAKD: Bakım Desteği, BAKDM: Bakım Desteği Memnuniyeti, MÜC: Mücadelecilik, ÖY: Öz Yetkinlik, YB: Yaşama Bağlılık, KK: Kendini Kontrol, DT: Duygusal Tükenmişlik, KB: Kişisel Başarı

Tablo 4. İşitme engelli olan ve olmayan çocuğa sahip ailelerin yılmazlık düzeylerinin regresyon analizi

Model	EÇSA Yılmazlık				NÇSA Yılmazlık			
	Beta	Hata	p	Düzeltilmiş R ²	Beta	Hata	p	Düzeltilmiş R ²
(Sabit)		0,371	0,010	0,29	(Sabit)	0,421	0,023	0,28
SD+TÜK	0,82	0,037	0,001		0,26	0,051	0,001	

NÇSA: Normal çocuğa sahip aile; EÇSA: Engelli çocuğa sahip aile; TÜK: Tükenmişlik

İşitme engelli çocuğa sahip ailelerin sosyal birliktelik destekleri ile bilgi destekleri arasında ($r=0.61$, $p=0,001$), duygusal destekleri ile arasında ($r=0.82$, $p=0,001$), bakım destekleri ile arasında ($r=0.60$, $p=0,001$), sosyal birliktelik desteği memnuniyetleri ile arasında ($r=0.88$, $p=0,001$), bilgi desteği memnuniyetleri ile arasında ($r=0.51$, $p=0,001$), duygusal destek memnuniyetleri ile arasında ($r=0.77$, $p=0,001$), bakım desteği memnuniyetleri ile arasında ($r=0.47$, $p=0,001$), mücadelelilik düzeyleri ile arasında ($r=0.30$, $p=0,001$), öz yetkinlik düzeyleri ile arasında ($r=0.23$, $p=0,003$), yaşama bağlılık düzeyleri ile arasında ($r=0.29$, $p=0,001$) ve kendini kontrol düzeyleri ile arasında ($r=0.20$, $p=0,005$) düzeyinde bir ilişki hesaplanmıştır.

TARTIŞMA

Yapılan çalışmada işitme engelli ve normal gelişim gösteren çocuğa sahip ebeveynlerin sosyal destek, yılmazlık ve tükenmişlik düzeyleri karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır. Araştırma sonuçları, temel olarak işitme engelli ve normal gelişim gösteren çocuğa sahip ailelerin sosyal destek, tükenmişlik ve yılmazlık düzeylerinin birbirinden farklılaştığını göstermektedir. Araştırma bulguları işitme engelli çocuğa sahip ailelerin normal gelişim gösteren çocuğa sahip ailelere kıyasla sosyal destek ve yılmazlık düzeylerinin daha düşük, tükenmişlik düzeylerinin daha yüksek olduğunu ortaya koymaktadır. Bulgular incelendiğinde işitme engelli çocuklara sahip ailelerin sosyal destek alma ihtiyaçları ve bundan memnun olma durumlarının belirgin anlamda normal gelişim gösteren çocuklara sahip ailelere göre düşük kaldığı görülmektedir. Bu durum literatürde özel eğitim gerektiren çocukların ailelerine sahip araştırmalar ile benzerdir (4, 10). Ancak bilgi desteği almakta bu durum nispeten azalmakta ve buradan sağlanan memnuniyet her iki grup için de olumsuz algılanmaktadır. Bu Türkiye koşullarında özel eğitim gerektirmeyen ailelerin de çocuk gelişimi konusunda sağlıklı ve yeterli bilgi desteği alma konusunda özel eğitim gerektiren çocuklar kadar sorun yaşadıkları gibi yeni bir sonucu ortaya koymaktadır. Bu durum özellikle APA ve dünya normlarına uygun olmayacak şekilde gelişim psikolojisi, eğitim psikolojisi, rehabilitasyon psikolojisi ve çocuk psikolojisi psikoloji alt disiplinlerinin yeterince gelişmemiş ve uzmanlarının yayın olmaması ile açıklanabilir. Ayrıca bu kapsamda oluşan sorunları ölçecek ve aileye sağlıklı bilgi sağlayabilecek objektif testlerinde oldukça sınırlı olması ailelerin farklı uzmanların gözlemlerine bağlı kalarak aldıkları bilgiye yönelik çelişkiler ve belirsizliğe bağlı kalarak da açığa çıkabilmektedir. Özetle normal gelişim gösteren çocuklara sahip aileler içinde gelişim, bireysel farklılık ve sağlanacak psiko-sosyal desteğe ilişkin boşluklar bulunduğu bu bulgulara bağlı kalarak anlaşılmaktadır. Ailelerin tükenmişliğe ilişkin bulguları

incelendiğinde literatürdeki bulgulara benzer şekilde duygusal tükenmenin özel eğitim gerektiren ailelerde daha yüksek olduğu görülmektedir (19-21). Ancak yine farklı bir bulgu ile normal gelişim gösteren çocuklara sahip aileler ile kendisini başarılı algılama konusunda bir farklılık bulunmamaktadır. Bu, ayrıca araştırılması gereken yeni bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yavuz ve Gümüşkaya (22) otizm ve zihinsel engelli çocuğa sahip ailelerle yürüttükleri çalışmada ailelerin yaşam doyumu ile yılmazlıkları arasındaki ilişkiyi ortaya koymayı amaçlamışlardır. Araştırmacılar yaşam doyumunun artması ile yılmazlık arasında pozitif yönde ilişki olduğunu belirlemişlerdir. Bir diğer çalışma Tunç ve Güngörmüş-Özkardaş (10) tarafından gerçekleştirilmiştir. Araştırmacılar; otizm spektrum bozukluğu tanısı almış çocuğa sahip annelerdeki sosyal destek algısının anksiyete ve tükenmişlik üzerindeki etkisini inceledikleri araştırmalarında; sosyal destek algısındaki artışın anksiyete ve tükenmişliği azaltmada pozitif etkisi olduğunu ortaya koymuşlardır. Bakır ve Demirli'nin (23) araştırmasında da benzer bulgulara rastlanmıştır. Öğrenme güçlüğü, otizm ve zihinsel yetersizlik tanısı almış çocuğa sahip ebeveynlerin öz duyarlılık ve aile desteğinin ebeveynlik stresine olan etkisinin incelendiği çalışmada öz duyarlılık ve aile desteği ile stresin negatif yönde anlamlı ilişkisi olduğu ortaya koyulmuştur.

Araştırma bulguları ve literatürde yapılan çalışmalar göz önünde bulundurulduğunda; özel gereksinimli çocuğa sahip ailelerin duygusal yönden risk grubunda olduğu bu nedenle ailelerin sosyal destek kaynaklarının geliştirilerek yılmazlık düzeylerinin iyileştirilmesi gerektiği söylenebilir. İşitme engelli bir çocuğa sahip olma durumunun ebeveynlere ek birtakım sorumluluklar getirmektedir. Yetersizlikten etkilenmiş bir çocuğun varlığı ve çocuğun mevcut kapasitesini/ yapabildiklerini en üst düzeye getirebilme ihtiyacının ortaya çıkması aileler için zorlayıcı bir unsur olmaktadır (24). Tüm bu nedenlerle ailelerin zorlayıcı durumlar karşısındaki baş etme becerilerini pozitif yönde etkilediği bilinen sosyal destek ve (25), yılmazlık (26) ile sosyal destek ve yılmazlık düzeylerinden etkilenen tükenmişlik düzeylerinin (27, 28) belirlenmesi ailelerin mevcut durumunun iyileştirilebilmesi açısından önem arz etmektedir.

Araştırma sonuçlarının literatürle tutarlılık gösterdiği görülmektedir (3, 4). Sosyal destek, yılmazlık ve tükenmişlik ilişkisini ortaya koymak amacıyla gerçekleştirilen korelasyon analizi, sosyal desteğin yılmazlık düzeyi ile pozitif, yılmazlık düzeyinin tükenmişlik ile negatif yönde anlamlı bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadır. Elde edilen sonuçlar, ailelerin sosyal destek düzeyleri iyileştikçe aileler daha yılmaz özellikler sergilediğini göstermektedir. Literatür incelendiğinde anne-babaların sosyal destek düzeyleri arttıkça psikolojik dayanıklılık, benlik saygısı ve yaşam doyumu

seviyelerinin arttığını gösteren çalışmalara rastlanmıştır (12).

Güler, Bedel ve Çelik (29) tarafından yapılan çalışmada araştırmacılar; stres, yaşam doyumu ve aile işlevselliğinin tükenmişliğin yordayıcı değişkeni olduğunu belirlenmişlerdir. Woodhead Northrop ve Edelstein (30) ile Rodriguez (11) tarafından yürütülen çalışmalarda da tükenmişlik ve sosyal destek arasındaki anlamlı ilişki ortaya koyulmuştur. Yapılan araştırmalar yetersizlikten etkilenmiş çocuğa sahip ailelerin öz yeterlik ve yılmazlık düzeylerinin artmasında sosyal desteğin olumlu etkisi olduğu bulgusunu ortaya koymaktadır (31). Literatürde yetersizlikten etkilenmiş çocuğa sahip olan ailelerin sosyal destek ve rehberlik hizmetlerinden yeterli oranda faydalandıklarında çocuklarının yetersizlik durumunu kabul seviyelerinin ve yılmazlık durumlarının arttığına yönelik araştırmalara da rastlanmıştır (24).

SONUÇ

Bu çalışmada işitme engelli çocuğa sahip ailelerin normal gelişim gösteren çocuğa sahip ailelere kıyasla sosyal destek ve yılmazlık puanlarının daha düşük düzeyde olduğu buna bağlı olarak daha fazla tükenmişlik yaşadıkları belirlenmiştir. Yine araştırma sonucunda yılmazlığın sosyal destek ve tükenmişliğin yordayıcı değişkeni olduğu ortaya koyulmuştur.

ÖNERİLER

Tükenme ve sosyal destek bağlamında anne ve baba olma rolünün algılanma biçimi ve yeterliğine bağlı olarak kültürel cinsiyet rollerini anlamaya, açıklamaya yönelik yeni araştırmalar tasarlanabilir. Yine özel eğitim gerektirmeyen çocukların ailelerine de çocuk gelişimi ve bakım desteği konusunda sağlanacak yardımların niteliğinin artırılması ve geliştirilmesi önerilebilir. Sosyal destek algısı ve tükenme özel eğitim durumu gerektirme dışında yaşanan stres, iş yoğunluğu, farklı yaşam travmaları ve kişilik özelliklerinde bağlı olarak farklılaşabilir. Bu kapsamda genişletilecek gruplar ile daha spesifik sonuçlar elde edilebilir.

Yazarların Katkıları: Fikir/Kavram: Ö.D., M.P.; Tasarım: A.N.F., Ö.D.; Veri Toplama ve/veya İşleme: A.N.F.; Analiz ve/veya Yorum: M.P.; Literatür Taraması: A.N.F.; Makale Yazımı: A.N.F., M.P.; Eleştirel İnceleme: M.P., Ö.D.

KAYNAKLAR

1. Cavkaytar A, editör. Özel eğitimde aile eğitimi 6. baskı. Ankara: Vize Akademik; 2021.
2. Kaner S. Yenilenmiş ana-baba sosyal destek ölçeğinin psikometrik özellikleri. Eğitim ve Bilim. 2010; 157(36): 15-29.
3. Palancı M. Engelli çocuğa sahip anne babaların aile Yılmazlığı, öznel iyi oluş ve evlilik uyumlarının psikososyal yeterlilikler ile yordanması. Eğitim ve Bilim. 2017; 43(193): 217-36.
4. Altındağ Kumaş Ö, Sümer, HM. Özel gereksinimli küçük çocuğu olan annelerin öz yeterlilikleri, yılmazlık düzeyleri ve stres düzeyleri arasındaki ilişkilerin

- belirlenmesi. Kastamonu Eğitim Derg. 2019; 27(1): 63-173.
5. Walsh F. A family resilience framework: Innovative practice application. Family Relations. 2002; 51: 130-7.
6. Ahern NR, Kiehl EM, Sole ML, Byers J. A review of instruments measuring resilience. Issues in Comprehensive Pediatric Nursing. 2006; 29(2): 103-25.
7. Aydoğan D, Kızıldağ S. Examination of relational resilience with couple burnout and spousal support in families with a disabled child. The Family Journal. 2017; 25(4): 407-13.
8. Temel M. Engelli çocuğa sahip aileler ile engelsiz çocuğa sahip ailelerin tükenmişlik ve psikolojik dayanıklılıklarının incelenmesi. [Yüksek lisans tezi]. İstanbul: Beykent Üniversitesi; 2015.
9. Freudenberger HJ. Staff burn-out. Journal of Social Issues. 1974; 30: 159-65.
10. Tunç S, Güngörmüş Özkardaş O. Otizmlili çocuğu olan annelerde algılanan sosyal desteğin anksiyete ve ebeveyn tükenmişliği üzerindeki etkisi. Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi. 2020; 9(4): 247-53.
11. Rodriguez J. Effective interventions in reducing caregiver burnout in parents of children with autism spectrum disorder. [Bachelor of arts]. United States: Arcadia University; 2020.
12. Karaman E. Özel eğitime ihtiyacı olan çocuğa sahip anne babaların psikolojik dayanıklılıklarının yordayıcısı olarak sosyal destek algısı ve benlik saygısının incelenmesi. [Yüksek lisans tezi]. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi; 2018.
13. Kumbasar A. İşitme engelli ve engelli olmayan çocuklara sahip ailelerde sosyal destek algısı, yılmazlık ve tükenmişlik düzeylerinin incelenmesi. [Yüksek lisans tezi]. Ankara: Hacettepe Üniversitesi; 2016.
14. Çattık M. Gelişimsel yetersizliği olan çocukların ebeveynlerinin sosyal destek ve öz yeterlik düzeyleri ile yaşam doyum düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. [Yüksek lisans tezi]. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi; 2015.
15. Kaner S, Bayraklı H. Aile yılmazlık ölçeği: Geliştirilmesi, geçerlik ve güvenilirliği. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Derg. 2010; 11(2): 47-62.
16. Maslach C, Jackson SE, Leiter MP. Maslach burnout inventory: Third edition. In: Zalaquett CP, Wood RJ, editors. Evaluating stress: A book of resources. USA: Scarecrow Education; 1997. p.191-218.
17. Ergin C. Doktor ve hemşirelerde tükenmişlik ve maslach tükenmişlik envanterinin uygulanması. 7. Ulusal Psikoloji Kongresi Bilimsel Çalışmaları; 1992 Eylül 22-25; Türkiye.
18. Duygun T. Zihinsel engelli ve sağlıklı çocuk annelerinde stres belirtileri stresle başa çıkma tarzları

- ve algılanan sosyal desteğin tükenmişlik düzeyine olan etkisi. [Yüksek lisans tezi]. Ankara: Ankara Üniversitesi; 2001.
19. Özülcü E, Bağlama B. Öğrenme güçlüğü tanısı almış çocuğa sahip ailelerde tükenmişlik ile umutsuzluk düzeyleri arasındaki ilişki. *Yaşam Becerileri Psikoloji Dergisi*. 2022; 6(11): 39-57.
 20. Ardiç A, Olçay S. Investigation of the relationship between the burnout level of parents of children with autism spectrum disorder (ASD) and ASD symptom level and family needs by regression analysis. *Education and Science*. 2021; 46(206): 459-71.
 21. Bodur T. Otizm spektrum bozukluğu olan çocuğa sahip anneler ile sağlıklı çocukların annelerinin tükenmişlik düzeylerinin ve stresle başa çıkma modellerinin incelenmesi. [Yüksek lisans tezi]. İstanbul: İstanbul Gelişim Üniversitesi; 2021.
 22. Yavuz M, Gümüşkaya Ö. Otizm spektrum bozukluğu ve zihinsel yetersizliği olan bireylerin ebeveynlerinin yaşam doyumu ve aile yılmazlık düzeylerinin incelenmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*. 2021; 22(4): 799-825.
 23. Bakır D, Demirli C. Investigation of the impact of self-compassion and family support perception on parenting stress in parents who have children with learning disability, autism spectrum disorder and mental disability. *Humanistic Perspective*. 2020; 2(3): 271-82.
 24. Çetrez İşcan, G, Malkoç A. Özel gereksinimli çocuğa sahip ailelerin umut düzeylerinin başa çıkma yeterliği ve yılmazlık açısından incelenmesi. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Derg*. 2017; 7(1): 120-7.
 25. Aysever H, Sakallı Demirok M. Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin sosyal destek algılarının ve yılmazlık düzeylerinin incelenmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*. 2019; 20(3): 561-95.
 26. Hassamancıoğlu U, Akın A, Yoldaş C, Şahin S. Özel gereksinimli çocuğa sahip ailelerde, aile içi roller ve çocuğu tanıma becerilerinin aile yılmazlığına etkisinin incelenmesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*. 2020; 31(3): 1176-1200.
 27. Aktan O, Orakçı Ş, Durnalı M. Investigation of the relationship between burnout, life satisfaction and quality of life in parents of children with disabilities. *European Journal of Special Needs Education*. 2020; 35(5): 679-95,
 28. Nergiz H, Uluç S. Çocuğunda görme yetersizliği olan anne ve babaların çeşitli psikolojik değişkenler açısından karşılaştırılması. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Derg*. 2018; 19(1): 79-103.
 29. Güler G, Bedel A, Çelik S. Özel gereksinimli çocuğu olan ebeveynlerde tükenmişlik: aile stresi, aile yaşam doyumu ve aile işlevselliğinin rolü. *Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Derg*. 2022; 13(1): 274-92.
 30. Woodhead EL, Northrop L, Edelstein B. Stress, social support, and burnout among long-term care nursing staff. *Journal of applied gerontology: The Official Journal of The Southern Gerontological Society*. 2016; 35(1): 84-105.
 31. Özbay Y, Aydoğan D. Aile Yılmazlığı: bir engele rağmen birlikte güçlenen aile. *Sosyal Politika Çalışmaları*. 2013; 13(31): 129-46.